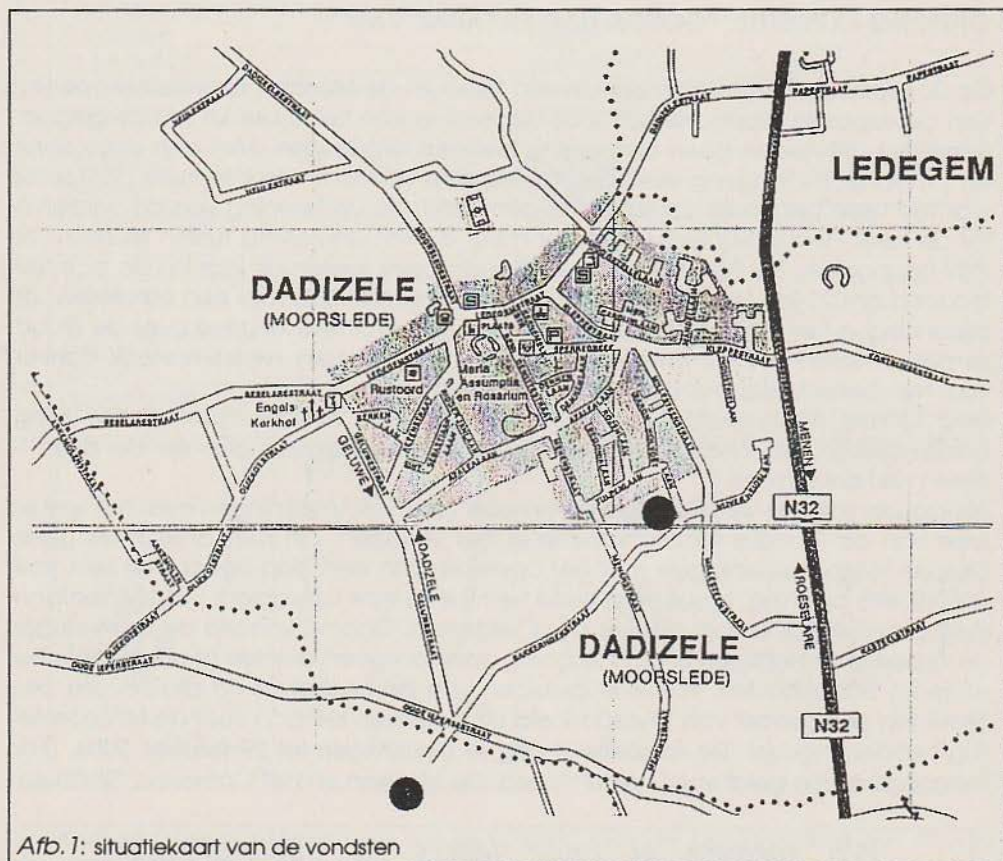

PIJPENKOPPEN EN -STELLEN UIT DADIZELE

door Jozef Goderis

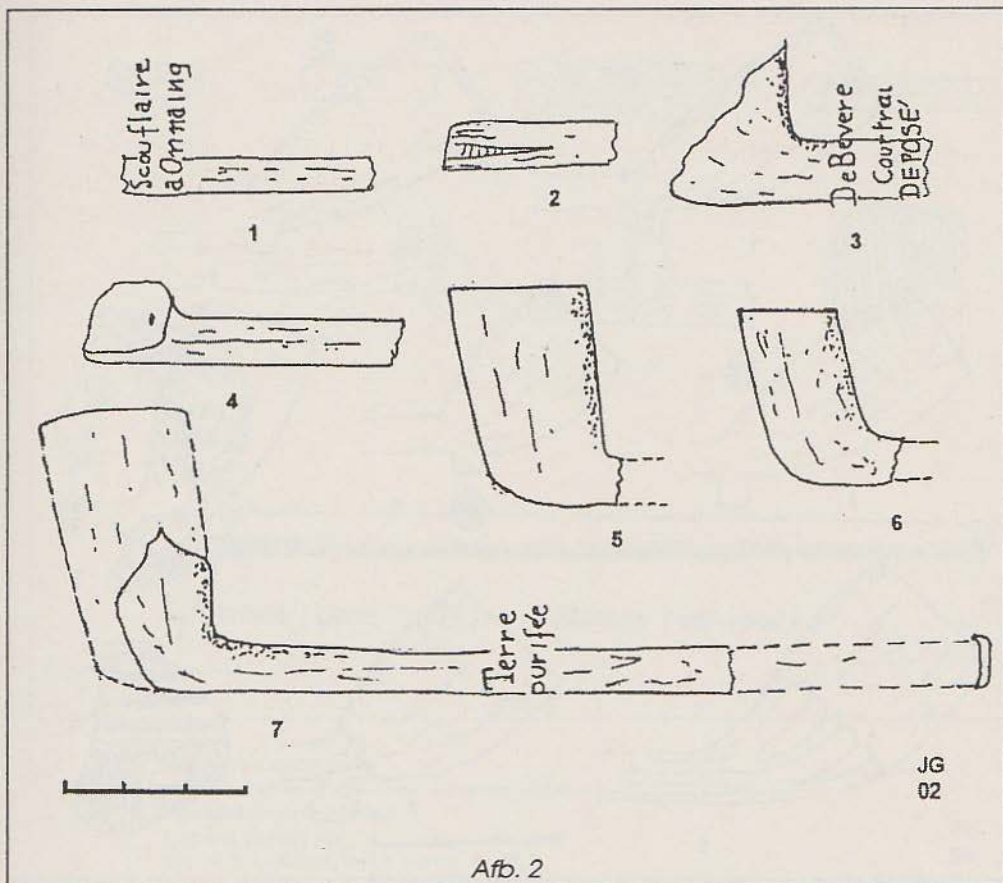
Een onverdroten bodemzoeker naar voorwerpen uit het verleden van Dadizele (een plaats in België tussen Menen en Roeselare), is ongetwijfeld Jos Maertens. In de periode 1998 - 2001 wist hij in eigen tuin en op het perceel van zijn bureu, waar bouwwerken op stapel stonden, met toestemming van de eigenaars Wim Debackere en Heidi Demoen een aanzienlijk aantal stukken te verzamelen, af en toe bijgestaan door Marc Soenen uit Heule.

Afb. 1: situatiekaart van de vondsten

1 Situering van de pijpenvondsten

De percelen van de beide genoemde families zijn gelegen in de Bakkerhoekstraat tussen de Baron Holvoetlaan en de Menenstraat (afb. 1). In elk geval zijn de ingezamelde voorwerpen afkomstig uit een zelfde context, n.l. het zuiden van het centrum van de gemeente Dadizele.

Afb. 2

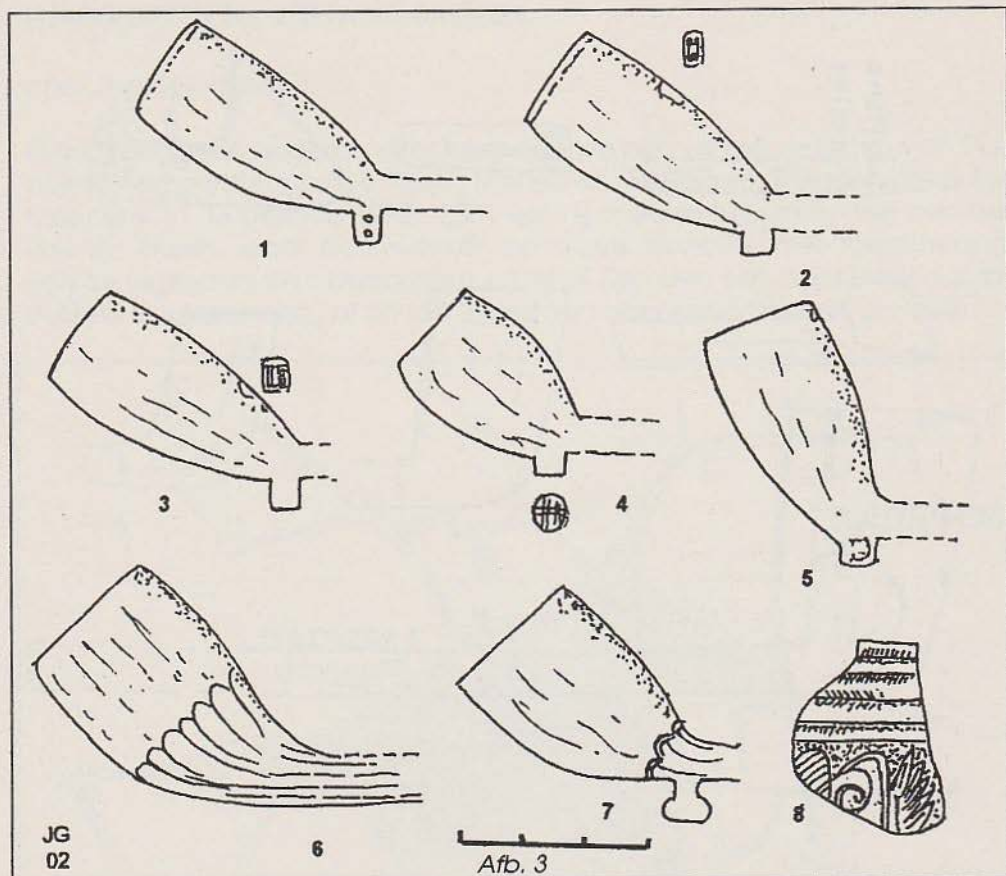
2 Pijpjes vervaardigd uit roodbakkende pijpaaarde

In totaal werden 15 roodbakkende pijpenfragmenten ingezameld, waaronder 9 steelfragmenten en 3 half tot bijna volledig bewaarde kopjes. De meeste steelfragmenten zijn cilindervormig, op twee uitzonderingen na, die eerder afgeplat voorkomen. Vier stukken zijn middelmatig berookt of vertonen een fijne roetaanslag. De meeste fragmenten zijn geglaasd. Als merken vonden we op de roodbakkende stelen: *Scoufflaire à Onnaing* en *De Bevere Courtrai Deposé*. Op een van de stelen staat *Terre purifiée* (afb. 2).

3 Pijpjes vervaardigd uit witbakkende pijpaaarde

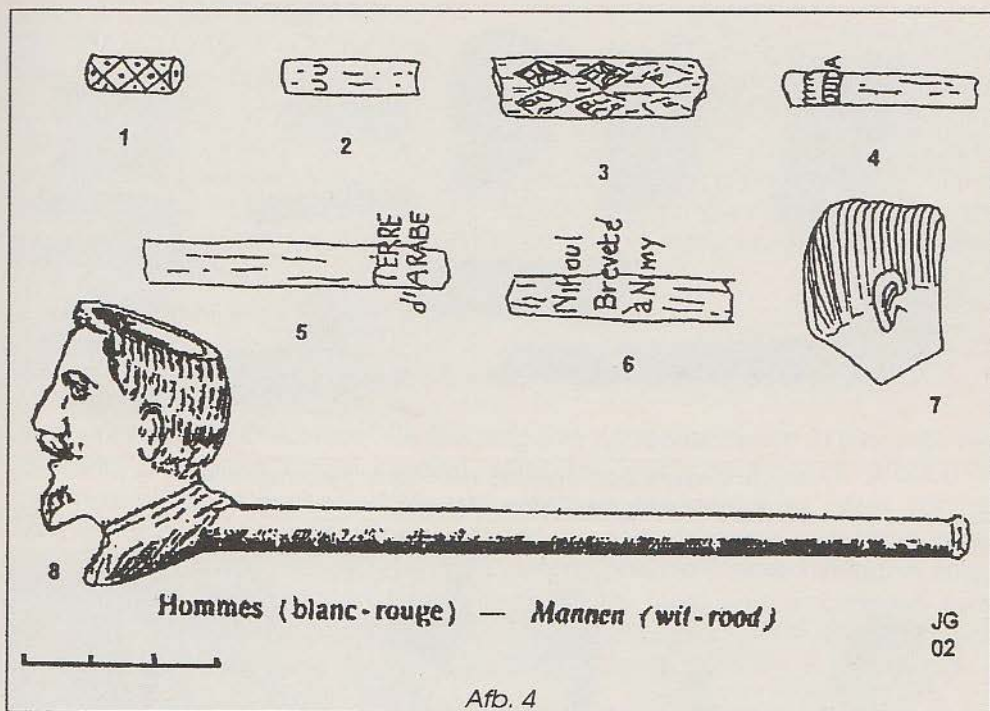
De verzameling witbakkende fragmenten is omvangrijker dan de roodbakkende:

Kopfragmenten (bijna volledig).....	17	Ragfijne steelfragmenten.....	60
Kleinere kopfragmenten.....	26	Steelfragmenten met knopvormig mondstuk.....	5
Dikkere onversierde steelfragmenten.....	4	Steelfragmenten met radering.....	5
Dik steelfragment met lelies in ruit.....	1	Steelfragmenten met opschriften.....	4
Stelen met diameter 6 tot 9 mm.....	20		
		totaal.....	142

1 t/m 5	eivormige of ovoïde pijpen	De ovoïde pijpenkop start rond 1740 in zijn meest
2	draagt het merk "het torentje"	slanke vorm en eindigt in de 20e eeuw met een
3	draagt het merk "het tempeltje"	veel zwaardere ketel. De hier afgebeelde
4	toont een gewafeld hielmerk	ovoïde pijpenkoppen
6	een "Boraine"-pijp met lobben, overvloeiend van kop naar steel	dateren
7	een pijpenkop met knopiel uit de 19e eeuw	uit de
8	een fragment van een pijpenkop met floraal motief	18e eeuw.

80% van de witbakkende pijpenfragmenten zijn geglaasd of bewerkt met een glassteen of agaasteen. Wanneer de pijpen aangedroogd of leerhard zijn, worden de laatste afwerkhandelingen verricht door de *tremster*. Het woord 'tremster' is afgeleid van het Engels 'to trim' dat glad of netjes maken betekent. Het dikkere, zeer sterk verweerde steelfragment (*afb. 4, 3*) met lelie in ruit is te dateren circa 1637-1655. Deze versierde pijpenstelen worden ook *geborduurde stelen* genoemd. Het fragment van de figurale pijp (*afb. 4, 7*) is vermoedelijk van De Bevere uit Kortrijk. Zie ook (*afb. 4, 8*) uit de catalogus van De Bevere. Figurale pijpen komen voor vanaf 1730.

Afb. 4

- 1,2,4 pijpenstelen met radering
- 3 pijpensteel uit de 17e eeuw met versiering lelie in ruit
- 5,6 pijpenstelen met opschriften
- 7 fragment figurale pijp
- 8 afb. uit de catalogus van De Bevere

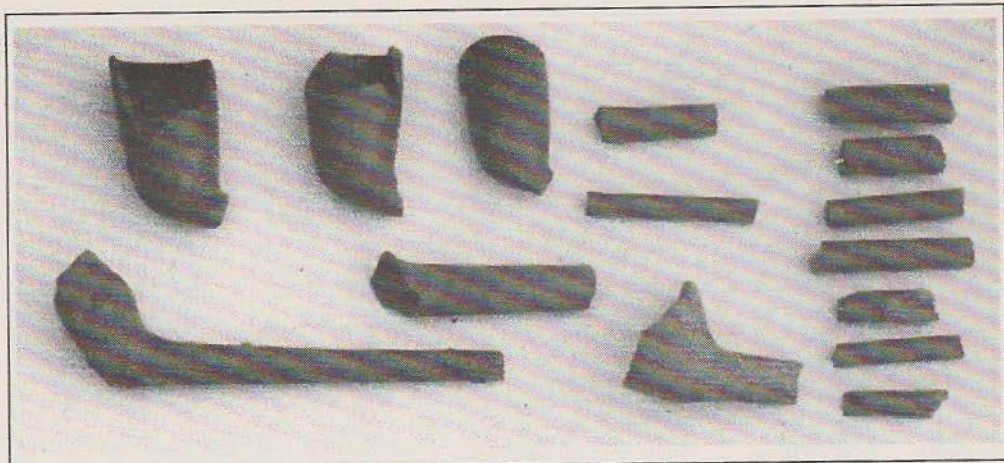
4 Productiecentra van enkele stukken uit de verzameling Jos Maertens

SCOUFLAIRE à Onnaing (Afb. 1, 2)

Eerst stichtte Pierre-Joseph Scouflaire een pijpenfabriek in Onnaing (Fr.) dicht bij de Belgische grens. In 1834 laat hij de fabriek over aan zijn broer. Pierre-Joseph opent dan een nieuwe pijpenfabriek in de Chaussée de Bruxelles in Nimy. Ook deze tweede fabriek was succesvol en bood op een zeker moment werk aan 80 werknemers. Een nu nog bewaarde Scouflaire-catalogus toont 90 verschillende modellen. Scouflaire produceerde nooit portretpijpen of andere figurale pijpen. Hij hield zich aan klassieke gladde modellen. De vele gladde pijpenfragmenten uit de verzameling (72% koppen en 80% stelen) kunnen naast het roodbakende fragment met het opschrift *Scouflaire à Onnaing* voor een deel afkomstig zijn uit de regio Mons vlakbij de Frans-Belgische grens. Datering 1825-1936.

DE BEVERE, Kortrijk (Afb. 2, 3 t/m 8)

Er zijn een viertal generaties pijpenmakers De Bevere bekend uit Kortrijk. De oudste De Bevere-pijpen dateren van rond 1825 en werden vervaardigd

boven: roodbakkende- en onder: witbakkende pijpenfragmenten
uit de verzameling Jos Martens, Dadizele. Foto's: Jozef Goderis

tot in het begin van de 20e eeuw. In de catalogus van 1920 worden 58 modellen afgebeeld, die elk werden uitgevoerd in wit, rood en zwart. Het opschrift *De Bevere Courtrai Deposé* dateert vermoedelijk van het begin van de 20e eeuw. Rond diezelfde periode werd op de steel een blauw etiket geplakt met in witte letters de tekst *DBK Vraagt het merk De Bevere Kortrijk (België)*.
Datering De Bevere pijpen 1820-1920.

NIHOUL, Breveté à Nimy (afb. 4, 6)

In 1834 bestaan er in Nimy (Henegouwen) twee grote pijpenmakerijen: die van Scoufflaire (afb. 2, 1) en de fabriek van Nihoul. François-Joseph Nihoul, geboren in 1766 wordt in 1825 pijpenmaker te Nimy. Zijn zoon en ten slotte zijn kleinzoon Felix verstevigden de reputatie van deze fabriek. Drie generaties Nihoul hebben in Nimy pijpen geproduceerd tot in de jaren 20 van de 20e eeuw. Toen daalde de vraag naar pijpen sterk door de stijgende vraag naar sigaretten. In tegenstelling met Scoufflaire vervaardigde Nihoul wel figurale pijpen, b.v. de Rubenskop.

Datering Nihoul pijpen 1825-begin 20e eeuw.

5 Opschriften op de steel: Terre purifiée en Terre d'Arabe

In de tweede helft van de 19e eeuw gaan pijpenfabrieken in Frankrijk, Nederland en België fraaie namen verzinnen om goedkopere producten aantrekkelijker te maken. Dit kwam door de teruggelopen afzet van de kleipijp door de sigaret. Pijpen werden op verschillende manieren afgewerkt en men maakte gebruik van gefantaseerde kleibenamingen zoals: Terre de Chine, Terre d'Arabe, Terre extra fin, Terre endosmoïde en Terre Purifiée. De laatste benaming werd vermoedelijk door De Bevere in omloop gebracht (1*). Mededeling D. Düco, Pijpenkabinet, Leiden.

Conclusie

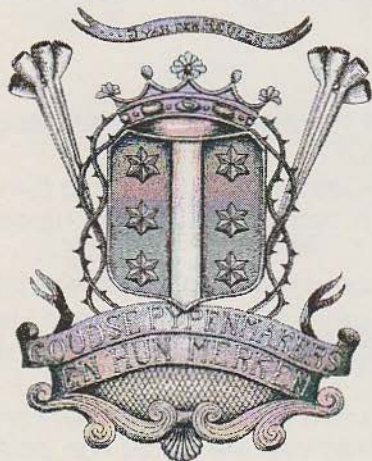
1. De verzameling van Jos Maertens is niet het resultaat van een opgraving, maar van dagenlange waarnemingen.
2. Het materiaal op het perceel Debackere-Demoen kan afkomstig zijn van de vulling van een gracht of wal rond een verdwenen hoeve. Historisch onderzoek kan opheldering geven.
3. Op basis van kop- en steelkenmerken, productiecentra en pijpenateliers kunnen we de verzameling dateren als 19e en 20e eeuws met een kleine toevoeging van 17e eeuws materiaal waaronder de geborduurde steel met lilies in ruit (1*).
4. Opgegraven pijpenfragmenten afkomstig van Gouda (afb. 4, 4), Kortrijk, Onnaing en Nimy kunnen gegevens opleveren voor de studie van economische relaties of handelsbetrekkingen in de 19e en 20e eeuw. Soortgelijke stukken zijn ook gevonden in Roeselare.
5. Naast de pijpen in rood- en witbakkende pijpaaarde is ook ander aardewerk door Jos Maertens en Marc Soenen van vroegere datum verzameld. Het betreft o.m. majolica-aardewerk.

Onze dank gaat uit naar Jos Maertens en Marc Soenen voor hun inzet bij het vele zoekwerk en het ter beschikking stellen van hun vondsten voor studie en publicatie.

Bibliografie:

- Düco, D.H. 1981, De Kleipijp in de zeventiende eeuwse Nederlanden. BAR international series 106 Europa 2. Uitgave: Peter Davey, Oxford
- Düco, D.H. 1987, De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren. Uitgave: Pijpenkabinet, Leiden
- Goderis, J. 1982, Pijpen uit de Roeselaarse Stadshalle. In: Rollariensa XIV, Jaarboek van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Roeselare en Ommeland, blz. 61-82
- Goderis, J. 1989, Harpmuziek van David in Roeselare naar David in Zonnebeke, in:
  1. Rollarius jrg. XV, 1986, nr. 5, blz. 93-101
  2. Roeselare onder de grond, 1989, blz. 129-132
  3. P.K.N. Pijpelogische Kring Nederland, 1986, 9e jrg, nr. 35, blz. 62-64
  4. Zonneheem van de Zonnebeekse heemvrienden, 16e jrg. 1987, 3.
- Goderis, J. 1996, Een pijpenstort gevonden in de Meelstraat te Roeselare, in:
  1. West-Vlaamse Archeokrant, feb. 1996, jrg. 4, nr. 9 blz. 3-9
  2. Rollarius jrg. XXV, nr. 2, blz. 54-61
  3. P.K.N. 1996. 19e jrg. nr. 73, blz. 809-816
- Tymstra, F. en Van der Meulen, J. 1988, De Kleipijp als bodemvondst. Uitg. P.K.N.

NIEUW! GOUDSE PIJPENMAKERS EN HUN MERKEN door J. van der Meulen

formaat: A4, 137 blz. veel afbeeldingen
Prijs € 14.95 + porto € 2.25

Niet verkrijgbaar in de boekhandel

Dit boek is bedoeld als naslagwerk voor het opzoeken van Goudse merken en hun makers. Alle tot nog toe bekende gegevens zijn hierin verwerkt

In beperkte omvang wordt aandacht besteed aan het pijpenmakersambacht, aangezien daarover al goede publicaties bestaan.

Dit boek met een oplage van slechts 400 exemplaren is een 'must' voor de verzamelaar van pijpenkoppen!

Als u geïnteresseerd bent in deze uitgave, kunt u het boek bestellen bij:

J. v.d. Meulen, Utrechtse Jaagpad 115,
2314 AT Leiden
(tel.nr. 071-5412156)

Vermeld uw Naam, Adres, Telefoonnummer en het aantal boeken.